

Ольга Мітькіна

ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ І ПРОЦЕСІВ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР

Стаття є оглядом теорій, концепцій та підходів у вивченні проблеми міжкультурного діалогу, висвітлює погляди українських та західних науковців, а також дослідників пострадянського простору.

Ключові слова: міжкультурний діалог, взаємодія, толерантність, теорія.

Культура є багатогранним феноменом і поєднує у собі сукупність надбань і цінностей духовної та матеріальної сфер людської діяльності. З еволюцією людства культура видозмінюється та трансформується, поповнюється новими цінностями та надбаннями кожного з поколінь. При цьому, діалог культур є невід'ємною складовою еволюції світового суспільства протягом всієї нашої історії.

Сьогодні міжкультурний діалог став одним з найважливіших стратегічних напрямків діяльності міжнародної спільноти в ім'я миру на Планеті, що підтверджено програмами та планами діяльності ООН, ЮНЕСКО та багатьох інших міжнародних організацій. Побудова співробітництва, що базується на довірі один до одного та толерантному сприйнятті один одного, є важливою для подальшого розвитку людства. Саме діалог сприяє зміцненню взаємин між різними культурними групами задля досягнення поставлених цілей та задач, сприяє вихованню толерантності у молодого покоління, а отже знижує рівень конфліктогенності в світі, підкреслюючи рівність всіх культур.

Важливість міжкультурного діалогу дедалі зростає. Відомий американський дослідник С. Хантінгтон надає культурі особливе місце в системі міжнародних відносин прийдешнього століття, стверджуючи, що основним джерелом конфліктів поступово стають саме культурні чинники. Ідеологічні та економічні показники не визначатимуть кордони, що розділяють людство, натомість придуть культурні бар'єри. Згідно з прогнозом С. Хантінгтона нації-держави залишаться головними діючими особами в міжнародних відносинах, але найбільш значимі конфлікти глобальної політики будуть розгортатися між націями й групами, що належать до різних культур і цивілізацій. Зіткнення цивілізацій стане домінуючим фактором світової політики. Лінії кордону між цивілізаціями стануть лініями майбутніх фронтів. На його думку, прийдешні зіткнення будуть відбуватися не між державами, багатими й бідними, капіталізмом і

комунізмом, і не в ім'я економічних інтересів, а між культурами й цивілізаціями. Оскільки культурні особливості є більш стійкими, ніж політичні й економічні, компроміси між сторонами знайти буде набагато складніше. «У наступаючу еру зіткнення цивілізацій, міжнародний порядок, заснований на цивілізаціях, є найнадійнішим захистом проти світової війни»¹.

Дійсно, слід відзначити, що найбільш тривалими є саме конфлікти на етнічній чи релігійній основі, які сьогодні спалахують дедалі частіше. З огляду на важливість та нагайність, проблема міжкультурного діалогу привертає увагу науковців з різних сфер, адже процес міжкультурної взаємодії є багатограним феноменом і потребує вивчення з різних ракурсів. Суттєве теоретичне та практичне значення з даної проблематики мають роботи соціологів, лінгвістів, філософів тощо. Проведено також не одне дослідження політологами та істориками. У даній статті розкриваються підходи та теорії науковців, які займалися даною проблемою, та подає аналіз основних принципів взаємодії культур.

Багатогранність міжкультурного діалогу підкреслюється фактом існування значної кількості визначень цього поняття. Для подальшого розкриття проблеми постає необхідність визначення самого терміну «міжкультурний діалог». Рада Європи, наприклад, закріпила наступне визначення: міжкультурний діалог — відкритий і шанобливий обмін думками між людьми, групами з різним етнічним, культурним, релігійним і лінгвістичним підґрунтям на підставі взаєморозуміння й поваги².

Багатогранність поняття міжкультурного діалогу забезпечує використання терміну в різних контекстах та площинах, починаючи від особистих взаємин між людьми і до глобальної міжцивілізаційної взаємодії. На основі аналізу та узагальнення наукових публікацій О.Н. Астаф'єва виділила шість груп основних трактувань поняття «міжкультурний діалог», що визначається як³:

а) соціокультурний процес, спрямований на розширення міжкультурних комунікацій у сучасному світі на принципах відкритості, високого ступеню поваги культурних (у тому числі релігійних) розходжень і культурної спадщини, толерантності;

б) тип соціокультурної практики взаємодії людей, що дає підстави для їхнього спільного проживання в умовах різноманіття культур, цивілізацій, різного релігійного досвіду й культурних традицій і зміцнення взаєморозуміння між людьми шляхом визнання загальних етичних стандартів і універсальних людських цінностей;

в) форма взаємин (комунікацій) між людьми, заснована на толерантності, довірі, відкритості до співробітництва, що сприяє досягненню взаєморозуміння, виявленню загальних цінностей і змістів, що у процесі

свого розгортання може трансформуватися в різні форми взаємодії суб'єктів — від позитивно емоційно забарвленого спілкування до раціонально вивірених форм комунікацій;

г) соціальний інститут, що забезпечує національну безпеку й сприятливу стабілізацію соціокультурної ситуації — стійкий розвиток у контексті інтенсивних і всеосяжних трансформацій, що відбуваються у всьому світі;

д) стратегія культурної політики різних суб'єктів, що володіють різними рівнями компетенції й зацікавлених у досягненні позитивного результату міжкультурної взаємодії; стратегія, заснована на усвідомленій і цілеспрямованій діяльності, що забезпечує умови рівноправності, рівності, справедливості й терпимості у відносинах між людьми, захист прав людини й основних свобод;

е) категорія наукового аналізу й науково-теоретичний концепт, що дозволяє вивчати процеси міжкультурної взаємодії у дискурсі розвитку демократії і становлення громадянського суспільства, що виступають домінантою сучасних міждисциплінарних досліджень.

Кожна з зазначених груп визначень терміну «міжкультурний діалог» концентрує увагу на різних компонентах діалогу, надаючи домінантне становище тим чи іншим її складовим. Окремо хотілось би зупинитись на визначенні поняття міжкультурного діалогу, сформованому ЮНЕСКО, зафіксованому в глобальному порядку денному для діалогу між цивілізаціями: діалог між цивілізаціями — це процес, що відбувається усередині цивілізацій і на їхньому стику, що заснований на загальній участі й колективному бажанні вчитися, відкривати для себе й вивчати концепції, виявляти сфери загального розуміння та основні цінності й зводити різні підходи в єдине ціле за допомогою діалогу⁴. На наш погляд, дане визначення є досить влучним і найбільш широко характеризує міжкультурний діалог, зосереджуючи увагу на зовнішньо- та внутрішньо-цивілізаційних процесах, охоплюючи питання освіти, психологічної відкритості до пізнання нового та не заперечення «чужого» завдяки комунікації.

У останні роки термін «міжкультурний діалог» дедалі частіше зустрічається як у науковому, так і політичному контекстах. Західні дослідники вже давно вивчають дану проблему і зупиняються не лише на діалозі як такому, а й на міжкультурних конфліктах, міжкультурній допомозі тощо. М. Бріам навіть увів поняття міжкультурного спікера: людина, яка має набір експертних навичок для ролі посередника в розв'язанні конфліктів, проявляє цікавість та відкритість по відношенню до інших і має критичний погляд та одночасну повагу до власних цінностей та цінностей інших⁵.

Отже, міжкультурний діалог містить у собі багато складових, які щільно взаємопереплітаються. Таким чином, при вивченні даного фено-

мену важливою є комплексність у аналізі наукового доробку з різних сфер, що сприяє формуванню цілісної картини даного процесу і допомагає визначити слабкі та сильні сторони з метою подальшого удосконалення й позитивного розвитку діалогу.

Концептуальні підходи до вивчення міжкультурного діалогу, як важливого чинника міжнародних відносин і одного з пріоритетних напрямів зовнішньої та внутрішньої політики багатьох країн, ґрунтуються на теорії багатомірності, динамічності та взаємозалежності процесів. Це передбачає необхідність здійснення аналізу взаємодії основних складових цього явища, глибокого розуміння як їх окремих частин, так і взаємозв'язків, які породжують єдину систему.

Деякі науковці є прихильниками дихотомного розгляду поняття культура. Зокрема, К. Маркс та Ф. Енгельс виділяли дві складові культури: ідеологічну та економічну. За Л. Вебером людина має подвійну природу, виступаючи з одного боку людиною технічною, а з іншого — людиною соціальною. Під культурою ж він мав на увазі духовні, неутилітарні, цінності. Західні дослідники А. Кост та Р. Маккайвер, розкриваючи сутність матеріального та нематеріального в житті людини, вважають, що технічній, науковій та матеріальній складовим культури притаманні більш постійні зміни з тенденцією до накопичення. Ці складові мають прогресивний характер, швидше й легше розповсюджуються в інших культурах і виступають лідерами розвитку. В нематеріальній, духовній складовій, навпаки, відсутня тенденція до накопичення: вона не є лінійною й не піддається загальному розповсюдженню, має локальний характер, обмежена кордонами певного суспільства або ареалу й відстає у порівнянні зі змінами в першій групі⁶.

Дане твердження про відставання та обмеженість розвитку духовної складової у порівнянні з матеріальною є досить дискурсивним. Для спростування цього положення можна навести приклади широкого поширення протягом століть релігій, таких як християнство, індуїзм, буддизм й іслам, а також тривалого існування ідеологій — комунізму, фашизму, тоталітаризму тощо. Ці культурні явища мають не менш універсальне поширення, ніж матеріальні форми. З іншого боку, суто технічні винаходи не виходять за межі свого суспільства й виявляються непотрібними широкому загалу.

Все ж таки, враховуючи багатогранність поняття «культура» логічним є його поділ на складові. Це дозволяє всебічно розглянути культуру на всіх рівнях, визначити механізми та принципи взаємодії, виокремити головні чинники цього процесу, з'ясувати взаємозв'язки. Український дослідник В.М. Шейко, на відміну від попередньо згаданих науковців, виділяє три основні групи складових культури: технології та економіка;

духовна культура людини та суспільна свідомість; культурні норми та соціально-політичні стосунки (державні форми правління, соціальні інститути тощо.). При чому, як стверджує автор, перша та друга групи складових задають і підтримують зразки людської діяльності, здійснюють процес соціалізації людини, а третя — спрямовує на скріплення зв'язків між різновидами культур, інститутів, спільностей там, де вплив духовної та матеріальної культури є недостатнім, де норми моралі підкріплені правом, законом, примусом⁷.

Для розуміння проблеми міжкультурного діалогу важливим є вивчення не лише поняття культури, а й процесу взаємодії культур, а також психологічних та соціологічних чинників. Міжкультурний діалог є полі-суб'єктним явищем, оскільки одночасно може об'єднувати декілька учасників, серед яких можуть бути окремі особистості, громадські об'єднання, держави тощо.

Світова цивілізація формувалася століттями, а процес її розвитку з давніх-давен супроводжувався взаємодією між різними культурами. Історичні факти підтверджують, що в більшості випадків основу розвитку діалогу між культурами складають такі чинники, як: історична спільність з іншими народами та культурами (наприклад, слов'янські народи); спільність господарчих інтересів; політичні стратегії; релігія тощо. Тобто, для успішності діалогу важливим є певне підґрунтя, яке виражається у спільності особливостей культур-учасниць, на основі чого формуються так звані «точки дотику». Чим більше «точок дотику» в культур, тим вища вірогідність досягнення взаєморозуміння. І все ж таки, діалог виникає і між культурами, які не мають спільного підґрунтя. В таких випадках у основі лежить вимушена необхідність налагодження взаємозв'язків, яка і виступає основною «точкою дотику». Як у першому, так і в другому випадку результат комунікації залежить від рівня взаємного сприйняття та розуміння.

Л. Гумельов розглядав процес взаємодії культур на основі симпатії або антипатії учасників, що назвав позитивною та негативною комплементарністю відповідно. Згідно з його теорією, позитивна комплементарність передбачає злиття етносів або їх симбіоз, тобто рівноправне співіснування. Негативна ж комплементарність, проявляючись на сонові непримиренних протиріч, породжує нову форму взаємозв'язку, названу Л. Гумельовим «химера». Даний термін він пояснює як сполучення в одній цілісності двох різних несумісних систем⁸.

Численні дослідження з питань взаємодії культур свідчать про те, що зміст і результати міжкультурних контактів, здебільшого, залежать від здібності їх учасників розуміти один одного і досягати згоди. При міжкультурних контактах визначальними показниками є етнічна приналеж-

ність кожної із взаємодіючих сторін, психологія та ментальність народів, пануючі в тій чи іншій культурі цінності та норми. Процес же взаємодії культур відбувається в різних сферах людської життєдіяльності: політиці, науці тощо, а також у міжособистісному спілкуванні людей у побуті, родині, неформальних контактах, тобто на макро- та мікрорівнях.

Мікрорівень є досить широко вивченим психологами, соціологами, лінгвістами тощо. М.М. Бахтін, розвиваючи свою концепцію культурного діалогу, висловлює впевненість у тому, що «тільки у спілкуванні, у взаємодії людини з людиною розкривається «людина в людині» як для інших, так і для самого себе»⁹. В системі поглядів М.М. Бахтіна діалог виступає як універсальний спосіб людського буття, маючи одночасно подвійну та двоєдину природу, зміна якої виражається в одночасній нероздільності та неможливості злиття «Я» та «Іншого», а також у одночасному взаємозв'язку та взаємодоповненні зовнішньої та внутрішньої інтернаціональності діалогу. Центром концепції залишається ідея важливості з'ясувати, в чому є принципова різниця між образом власного «Я» та власним уявленням про «Іншого».

Послідовником М.М. Бахтіна та прихильником його ідей є В.С. Біблер. Згідно з його поглядами, діалог є загальною основою людської взаємодії, а «феномен культури пронизує усі важливі події у житті та свідомості людей нашого століття»¹⁰. Розуміння іншої людини чи нації передбачає першочергове розуміння самого себе. Тому, внутрішній мікродіалог є першоосновою та найважливішою частиною діалогу культур.

Подібною є теорія соціальної ідентифікації особистості, яка розроблена була Х. Тайфелом та Дж. Тернером. Метою їх дослідження було зрозуміти психологічну основу міжгрупової дискримінації. Теорія побудована на ідеї того, що особа має не одну, а декілька особистостей, які відповідають колу груп, що постійно розширюється. Таким чином, одна особа поводить себе по-різному в різних середовищах: родина, робочий колектив, група з іншою культурою тощо. При цьому людина має різні почуття й думки, що змінюються в залежності від середовища¹¹. Таким чином, дослідники вважають основним ключем успішності культурної взаємодії самоусвідомлення людини, що вимагає високого рівня самопізнання.

Для вивчення явища міжкультурної взаємодії науковці розробляють й інші підходи. Зокрема, А.П. Садохін концентрує увагу на компетентнісному підході, орієнтованому на максимально повний й обґрунтований опис діалогу культур з акцентом на його практичну орієнтацію, навички й результати, які в сучасній історії усе частіше виступають факторами регулювання взаємин між країнами й народами¹². Компетентність розглядається автором як здатність і можливість людини здійснювати певну

діяльність, володіти відповідними знаннями й вміннями, здійснювати емоційний вплив на оточуючих, адаптуватись до змін у оточуючому середовищі — перераховане і виступає предметом дослідження А.П. Садохіна. Даний метод передбачає аналіз здатності суб'єкта ефективно реагувати на змінні умови оточуючого середовища та змінюватись у відповідності до потреб. Ця властивість є основою для аксіологічного розуміння компетентності, згідно з якою основним критерієм А.П. Садохін виділяє суспільну й особисту цінність діяльності.

Є.В. Хлищева, у свою чергу, розкриває два інші підходи у вивченні міжкультурного діалогу: інструментально-прагматичний (з'ясування характеру безпосереднього спілкування та діяльності осіб у сторонньому середовищі) та підхід «розуміння» (вивчення змуну в культурі особистості, які виникають у результаті взаємодії з іншою культурою). У першому випадку процес комунікації розглядається як практичний контакт різних культур, ефективність котрого визначається рівнем адаптації його ініціатора до культури іншої сторони. В другому випадку — як безперервний розвиток взаємодії з метою досягнення взаєморозуміння, покращення якості спілкування, де важливе значення має зміна ставлення сторін до культурних відмінностей¹³.

У процесі діалогу неминучим є взаємовплив між учасниками, який відбувається в різних площинах: психологічній, соціальній, політичній тощо. Відповідно, в процесі діалогу між культурами виникає певний взаємозв'язок, який формується на «точках дотику», фіксує відносини та сприяє їх розвитку. В процесі розвитку діалогу, як підтвердження активності зв'язків та ефективності точок дотику, породжується взаємодія. Надалі, в залежності від розвитку подій, виникають інші категорії у міжкультурному діалозі, наприклад взаємозбагачення, як процес сприйняття та розуміння «чужого», а можливо і запозичення кращого та більш прийняттого по відношенню до власної культури.

При діалозі культур, особливо якщо він тривалий, відбувається процес запозичення, який може здійснюватись на добровільній або вимушеній основі. У першому випадку йдеться про бажані запозичення в інших культур: ідеї, технології, навіть традиції, які є необхідними для подальшого розвитку культури-рецепієнта та прийнятними для її суспільства. Вимушені ж запозичення відбуваються шляхом лояльного чи жорсткого примусу з метою включення спільноти в інше соціально-культурне середовище.

Як стверджує Є.В. Хлищева, «здатність одного народу освоювати досягнення іншого є одним з показників життєздатності його культури»¹⁴. В.М. Шейко, підкреслюючи цю думку, пояснює що «в основі діалогу, зазвичай, є потреба в налагодженні взаємозв'язків між народами,

необхідність у взаємодопомозі та взаємозбагаченні. Діалог культур, у свою чергу, є об'єктивною необхідністю та умовою розвитку... Лише діалог, який базується на толерантності та взаєморозумінні, надає можливість збереження ідентифікаційних національних особливостей кожної із культур»¹⁵.

На думку В.М. Павленко, процес діалогу культур може відбуватися в двох аспектах: в площині взаємовпливів і трансформацій контактуючих світоглядних систем, етнічних, а також соціонормативних культурних цінностей; в площині безпосереднього комунікативного діалогу представників різних культурних соціумів. При умові збереження: по-перше, рівності різних культурних надбань з точки зору загальноцивілізаційної цінності, а по-друге, суверенного права як на запозичення й засвоєння будь-якою культурою норм іншої культури, так і на заперечення такої необхідності з огляду на неузгодженість іншопольованих нормативів з імперативами власної культури¹⁶.

Історія підтверджує, що результати процесу взаємодії можуть бути різними. Одні культури запозичують найкраще в інших, і збагачуючись, досягають висот свого розвитку, інші культури при взаємодії синтезуються в нову форму, а деякі асимілюються та зникають. Таке різноманіття результатів взаємодії пояснюється тим, що в міжкультурному діалозі можуть брати участь як багато, так і малочисельні культури, з власною державністю або без неї. При цьому, вплив великої нації або цивілізації, без сумніву, більш масштабний, ніж малих етнічних груп, хоча, на думку Є.С. Маркаряна, вплив останніх не слід недооцінювати¹⁷.

У останні століття, завдяки розвиткові комунікаційних технологій, міжкультурні зв'язки стають дедалі активнішими. Процес запозичення вже став невід'ємною складовою у історичній еволюції багатьох культур. Тому, при розгляді взаємодії культур, дедалі гострішою стає проблема ідентифікації окремих культур та запобігання їх уніфікації. При аналізі культурної взаємодії, обов'язково слід враховувати міць культурного ядра (тобто особистої унікальності) спільнот, що беруть участь у діалозі. Саме від нього залежить результат взаємодії та рівень можливих взаємопроникнень. Запозичення, які відбуваються під час взаємодії культур, мають залишати ядро кожної з культур недоторканим. У протилежному випадку розпочнеться процес синтезу чи асиміляції культур. Як результат, при взаємодії культур треба шукати не лише «точки дотику», а й чітко розуміти відмінності між «своїм» та «чужим», не допускаючи їх переплетіння.

Взаємне співіснування «свого» та «чужого» в межах спільно-обмеженого соціокультурного простору завжди буде процесом, ускладненим різними чинниками, але все ж таки може бути успішним при наявності в

комунікаційному процесі принципу толерантності як важливої складової в умовах полікультурного діалогу.

Перебуваючи в багатокультурному середовищі, людина проявляє норми своєї культури, але не має права диктувати їх іншим. Таким чином, людина показує, як слід вести себе з представниками її культури. З цього положення Р. Еваноф виводить, що метою діалогу в багатокультурному середовищі є виявлення норм та принципів, незрозумілих чи недоречних по відношенню до інших культур, розробка правил поведінки, прийнятних для всіх учасників, при цьому надаючи кожній зі сторін однакові можливості участі у діалозі з урахуванням думки кожного¹⁸.

Існує достатньо бар'єрів на шляху міжкультурного діалогу, до яких можна віднести історичні передумови, усталені упередження та принципи, ментальність народів тощо. Дослідник А. Сен, вивчаючи міжкультурний діалог, пов'язує свої дослідження з питанням свободи особистості. На його думку, сьогорішнє світове суспільство накликає на себе біду, породжуючи упереджене ставлення різних груп один до одного тим, що автоматично вішає на них «ярлики»: релігія, національність, мова, клас тощо. Автор стверджує, що чим вище відчуття приналежності особи до групи з певним ярликом, тим нижчий рівень свободи вона має. Це явище суперечить природі та природним інстинктам будь-якого живого організму, а отже породжує схильність до екстремізму¹⁹. Таким чином, перепоною у міжкультурному діалозі А. Сен вважає категоризацію суспільства. Автор розуміє утопізм ліквідації груп-категорій у суспільстві, що йде в розріз з устроєм, який склався в світі за довгі століття історії та розвитку культури людства, але все ж таки бачить можливість знищення частини категорій саме через міжкультурну взаємодію.

У сучасному світі динаміка розвитку світової цивілізації дедалі частіше демонструє взаємозалежність існуючих культур та підтверджує необхідність розширення їх взаємодії. Сьогодні майже неможливо знайти спільноти, які не зазнали б впливу з боку інших культур. Дедалі частіше спостерігаємо ріст культурних обмінів на всіх рівнях. З іншого боку, активна взаємодія культур та народів робить особливо актуальним питання самотності та культурної ідентифікації. Важливим є не втратити культурне різноманіття, що існує у світі, і при цьому не знизити рівень взаємин, що розвинулись. Існує гостра необхідність запобігти уніфікації культур, що породжує протилежний процес, такий як самотвердження, породження націоналістичних думок, часткова або повна ізоляція з метою збереження власних культурних цінностей. Історії відомі спроби ізоляції культур задля уникнення впливу з боку інших, але даний метод не виправдав себе. При ізоляції розвиток культур значно галь-

мувався, спостерігались навіть процеси деградації. Історія також підтверджує негативність у породженні націоналістичного чи релігійного фанатизму.

Сприйняття кожним членом суспільства відмінностей є вихідною позицією, від якої залежить розвиток та результати міжкультурного діалогу. Тож, відмінності кожної з культур мають визначатись як цінність та індивідуальність, а метою комунікації має стати визнання цих відмінностей та незаперечення їх проявів. Маючи на меті розвиток більш глибокого взаєморозуміння, культурний діалог об'єднує різних учасників, але при цьому обов'язково слід підкреслювати їх рівність.

Німецький історіософ Отто Ранк назвав це явище «рівновіддаленістю культур, народів і епох від Бога»²⁰. Йдеться про те, що кожна культура, народ є ціннісно-цивілізаційною індивідуальністю з цілком унікальними й самобутніми виявами в світоглядному, етичному, естетичному та інших аспектах віддзеркалення та перетворення дійсності. Саме «рівновіддаленість усіх від Бога» є категоричним запереченням «зверхності» й «прогресивності» одних культур та «неповноцінності» й «вторинності» інших. Ця ж «рівновіддаленість» є важливою методологічною, аксіологічною й загалом соціально-філософською основою підходу до дійсності. Поруч з цим В.М. Павленко стверджує, що «допоки культурний диференціал, багатоманітність та різнобарвність культурного фону людства залишатиметься явищем очевидним, доти існуватиме культурний егоцентризм. Інша річ, можна і треба уникати претензій культурного егоцентризму на *месіанізм, універсалізм чи виняткову загальнолюдську значущість*»²¹.

Можливість взаємодії культур на рівноправних засадах вивчав і Дж. Олпорт. Свою теорію він назвав «контактною». Основний зміст її у тому, що звівши разом представників різних культурних груп та поставивши перед ними завдання спільно досягти мети, співпрацюючи на рівних умовах, можливо досягти зниження культурних упереджень один до одного. В разі ж надання кожній з груп різних умов роботи виникають конфлікти, посилюються упередження, а спільність поставленої мети відходить на задній план.

Продовжив теорію Дж. Олпорта Е.Хьюстон, визначивши основною метою контакту різних культурних груп не побудову співпраці, а формування тривалої дружби. Е. Хьюстон наполягав на важливості не лише умов взаємодії груп при досягненні спільної мети, а й виду та методів контакту, його передумов. У продовження теорії, вважаємо за доцільне наголосити на важливості досвіду й взаємного збагачення культур та окремих осіб, отриманому в результаті співпраці на шляху досягнення поставленої мети. Таку ж думку висловлює А.Я. Флеер, але

акцентує увагу на необхідності рівного або хоча би близького рівня історико-соціального розвитку учасників діалогу. В іншому ж випадку відбувається процес придушення розвиненою культурою менш розвиненої²².

Все ж таки, міжкультурний діалог апріорі має своїм пріоритетом співробітництво, а не протистояння. У разі успішності світове суспільство матиме можливість вийти на новий рівень співпраці, коли різноманіття сприймається не як джерело протиріч, а як умова мирного співіснування та стійкого розвитку.

Успішність міжкультурного діалогу багато в чому залежить від виховання покоління відкритого мислення, готового вступати в діалог та дозволяти іншим висловлювати свою точку зору, проявляти особливості своєї культури; сприймати нове та «інше». Міжкультурний діалог є могутнім інструментом посередництва та примирення, єдності, соціальної згуртованості та взаєморозуміння. При цьому свобода вибору, свобода висловлювання, рівність, толерантність та взаємоповага є ключовими елементами міжкультурного діалогу.

«Всі ми різні — всі ми рівні» — таке гасло було висунуте для однойменної програми сприяння міжкультурному діалогу. Такий підхід здійснює внесок у зміцнення стабільності міжнародних відносин, боротьбу проти упередженого ставлення та стереотипного мислення, полегшує побудову об'єднань, попереджує конфлікти. При цьому, слід відзначити, що міжкультурний діалог не є панацеєю від усіх бід, але є принципом взаємодії та основою мирного співіснування. Діалог між представниками різних культур дедалі розширюється та поглиблюється в різних сферах та на різних рівнях, а отже різноманіття підходів до вивчення феномену взаємодії культур теж потребує свого розвитку, особливо комплексних досліджень.

¹ *Huntington S.* The Clash of Civilization and the Remaking of World Order / S. Huntington. — N. Y.: Simon & Schuster, 1996. — P. 321.

² White paper on intercultural dialogue. — Strasbourg: Council of Europe, 2008. — P. 10.

³ *Астафьева О.Н.* Межкультурный диалог в условиях глобализации: проблемы теории и практики / О.Н. Астафьева // Межкультурный и межрелигиозный диалог в целях устойчивого развития: Материалы международной конференции. Москва, Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации, 13–16 сентября 2007 года / Под общ. ред. В.К. Егорова. — М.: Изд-во РАГС, 2008. — С. 122–123.

⁴ Глобальная повестка дня для диалога между цивилизациями / Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей. — A/RES/56/6. — 21 Nov. 2001. — P. 3.

⁵ *Bryam M.* Intercultural competence in foreign language education / M. Bryam // Deardorff D. The Sage handbook of intercultural competence. — Thousand Oaks: Sage, 2009. — P. 321–332.

⁶ *Ерасов Б.С.* Сравнительное изучение цивилизаций: Хрестоматия / Б.С. Ерасов. — Москва: Аспект Пресс, 1998 — С. 225.

⁷ *Шейко В.М.* Дисер.: Історико-культурологічні концепції цивілізаційної еволюції в добу глобалізму (кінець XIX — початок XX ст.). — 2002. — С. 122.

⁸ *Гумелев Л.Н.* Этнос: мифы или реальность / Л.Н. Гумелев // Дружба народов. — 1988. — № 10. — С. 220.

⁹ *Бахтін М.М.* Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтін. — М.: Советская Россия, 1979. — 320 с. — С. 294.

¹⁰ *Библер В.С.* От наукоучения к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. — М.: Политиздат, 1990. — 413 с. — С. 261.

¹¹ *Tajfel H.* The social identity theory of inter-group behaviour / Tajfel H., Turner J.C. // S. Worchel, L.W. Austin. Psychology of Intergroup Relations. — Chigago: Nelson-Hall, 1986. — P. 135.

¹² *Садохин А.П.* Компетентностный подход в диалоге культур: сущность и базовые показатели / А.П. Садохин // Межкультурный и межрелигиозный диалог в целях устойчивого развития: Материалы международной конференции. Москва, Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации, 13–16 сентября 2007 года / Под общ. ред. В.К. Егорова. — М.: Изд-во РАГС, 2008. — С. 251.

¹³ *Хлыщева Е.В.* Культурный диалог: проблема единства и многообразия / Е.В. Хлыщева // Каспийский регион: политика, экономика культура. — 2010. — № 1. — С. 78.

¹⁴ Там само. — С. 79.

¹⁵ *Шейко В.М.* Генеза та еволюція діалогу культур у цивілізаційному глобалізаційному світі / В.М. Шейко // Культура України. — 2011. — Вип. 33. — С. 25.

¹⁶ *Павленко В.М.* Етнопсихологія: Навч. посібник / В.М. Павленко, С.О. Таглін. — К.: Сфера, 1999. — 408 с.

¹⁷ *Маркарян Э.С.* Культура как система / Э.С. Маркарян // Вопросы философии. — 1969. — № 9. — С. 15.

¹⁸ *Evanoff R.J.* Universalist, relativist and constructivist approaches to intercultural ethics / R.J. Evanoff // International Journal of intercultural relations. [electronic source]. — <http://www.ua.ac.be/download.aspx?c=paul.verluyten&n=31734&ct=32757&e=149547>

¹⁹ *Sen A.* Identity and Violence: the illusion of destiny / A. Sen. // James, M., Interculturalism: Theory and Practice. — London: Barings Foundation, 2008. — P. 122.

²⁰ *Скубашевська Т.* Проблема толерантності у зрізі міжнародного діалогу / Т. Скубашевська // Практична філософія. — К., 2004. — № 4. — С. 108.

²¹ *Павленко В.М.* Етнопсихологія: Навч. посібник / В.М. Павленко, С.О. Таглін. — К.: Сфера, 1999. — 408 с.

²² *Флієр А.Я.* Диалог как цель культуры в современном мире / А.Я. Флієр // Межкультурный и межрелигиозный диалог в целях устойчивого развития: Материалы международной конференции. Москва, Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации, 13–16 сентября 2007 года / Под общ. ред. В.К. Егорова. — М.: Изд-во РАГС, 2008. — С. 236.

Статья представляет собой обзор теорий, концепций и подходов в изучении проблемы межкультурного диалога, освещает взгляды украинских и зарубежных ученых, а также исследователей постсоветского пространства.

Ключевые слова: *межкультурный диалог, взаимодействие, толерантность, теория.*

This article is a review of theories, concepts and approaches in studying of the problem of intercultural dialogue, shows views of Ukrainian, Western and Postsoviet scientists.

Key words: *intercultural dialogue, interaction, tolerance, theory, approach.*